

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

**Циклова комісія соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін
та фізичної підготовки**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Соціологія»
вибіркових компонент
освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
272 Технічне обслуговування та ремонт повітряних суден і авіадвигунів

за темою 6 – *Громадська думка як об'єкт соціологічного аналізу*

Вінниця 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _30.08.2023_ № _7_

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу Харківського
національного
університету внутрішніх справ
Протокол від _28.08.2023_ № __1_

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від _30.08.2023_ № _7__

Розглянуто на засіданні циклової комісії соціально-гуманітарних,
філологічних дисциплін та фізичної підготовки, протокол від _28.08.2023
№_1_

Розробник: викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних
дисциплін та фізичної підготовки, спеціаліст вищої категорії Хомяк О.В.

Рецензенти:

1. Викладач Кременчуцького національного університету ім.М.Остроградського, к.пед.наук, доц., доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Сошенко С.М.
2. Викладач циклової комісії соціально-гуманітарних, філологічних дисциплін та фізичної підготовки Кременчуцького льотного коледжу ХНУВС, доктор філософії, викладач вищої категорії Кірюхіна М.В.

План лекції

1. Сутність та основні функції громадської думки.
2. Підготовка соціологічного дослідження, його основні документи.
3. Методи збору соціологічної інформації.
4. Обробка, узагальнення і пояснення результатів соціологічного дослідження.

Література:

Основна:

1. Волович В.І. Соціологія: підручник. Київ : ЦУЛ, 2020. 808 с.
2. Геращенко Т.Г. Соціологія: навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2011. 157 с.
3. Горлач М., Кремень А., Волович В. Соціологія : підручник. Київ : ЦНЛ, 2019. 808 с.
3. Кузьменко Т.М. Соціологія: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 320 с.
4. Левченко К. Гендерне тяжіння: виклики та рішення. Київ : Фоліо, 2019. 320 с.
5. Лукашевич М.П., М.В. Туленков. Соціологія. Основи загальної. Спеціальної та галузевих теорій: підручник. Київ : Каравелла, 2018. 544 с.
6. Титаренко О.О. Соціологія : навчальний посібник. Київ : Дакор, 2020. 210 с.

Допоміжна:

1. Гідденс Е. Соціологія. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
2. Захарченко М.В., Погорілий О.І. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). – К., 1993.
3. Поппер Карл. Відкрите суспільство та його вороги. – К., 1994.
4. Дворецька Г.В. Соціологія : навч. посібник. – 2-е вид. перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
5. Тофлер А. Третя хвиля. – К.: Всесвіт, 2000. – 480 с.
6. Якуба Е.А. Соціологія: Навчальний посібник для студентів. – Харків: Константа, 1995. – 192 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Українські підручники онлайн: Соціологія [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/sotsiologiya/>
2. Черниш Наталія. Соціологія: курс лекцій [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.sociology-lnu.org.ua/resursy/files/Chernysh_Soc_04.pdf
3. Сокурянська Л. Г. Вступ до соціології : навч. посібн. / Л. Г. Сокурянська. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 260 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sociology.kharkov.ua/socio/docs/metod_books/vstyp_do_sociology.pdf.

4. www.uceps.com.ua/ukr/all/sociology (Архів соціологічних даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, м.Київ).
5. www.i-soc.com.ua (Домашня сторінка Інституту соціології НАН України).
6. www.journal@socnet.kiev.ua (Домашня сторінка часопису «Соціологія: Теорія, методи, маркетинг»).
7. URL: <http://socd.univ.kiev.ua> (Факультет соціології та соціальної психології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка)

Текст лекції

1. Сутність та основні функції громадської думки

Роль громадської думки завжди зростає у складні переломні епохи людської історії. У сучасних умовах в нашій країні це особливо очевидно. Політики апелюють до громадської думки, посиляються на неї. Усі намагаються її виміряти. Найскладніші питання державного життя, що потребують скрупульозного аналізу, пробують вирішувати шляхом референдуму — голосування населення, громадського обговорення і т.п. Але найбільш достовірним каналом вивчення громадської думки є, як відомо, соціологічне дослідження. Саме йому присвячені наступні питання нашої останньої теми.

Посилення впливу громадської думки на соціальні відносини пов'язане з об'єктивними процесами, із загальним прискоренням суспільного розвитку, глобальним характером проблем, які стоять перед людством, підвищенням рівня культури, освіченості населення, активізацією інформаційних, комунікативних зв'язків. Разом з тим, вона є безпосереднім виявом стану соціальних відносин, їхньої конфліктності, рівня демократизації управління суспільством. Зіткнення інтересів прискорює процес становлення думок, робить їх більш чіткими, зрілими, активізує процес інституціоналізації громадської думки.

Можна дати таке визначення: громадська думка — це особливий стан реальної свідомості мас, який виражає домінуюче ставлення, позицію з актуальних суспільно значущих питань.

Громадська думка багатосуб'єктна. У цьому сенсі можна говорити про плюралізм думок суспільства. Для соціолога важливо проаналізувати співвідношення думок різних соціальних груп, спільнот. Думки можуть бути істинними й хибними, стабільними, швидкоплинними, чіткими й розмитими, мати повсякденний та науковий характер та ін. У суспільстві стикаються панівні та опозиційні думки, офіційні та неофіційні, публічні та анонімні, кон-

сервативні й новаторські, реакційні й прогресивні, зрілі й незрілі та ін., породжені протиріччями соціальних інтересів.

У той же час конкретна громадська думка має внутрішню єдність, монізм. Саме це й дає їй змогу відігравати роль регулятора. Громадська думка складається в процесі зіткнення різних суджень, думок індивідів, соціальних груп, та це не сума думок, а конгломерат, якісно нове явище. Тому соціологічний вимір громадської думки не можна зводити до простого підсумовування окремих думок. Потрібна обережність у трактуванні результатів анкетних опитувань численних конкретних респондентів. Соціолог повинен знайти те спільне й особливе, то міститься у сукупності індивідуальних, групових оцінювальних суджень, позицій. Для цього необхідно виходити перш за все з особливостей тих соціальних спільнот, думка яких вивчається.

Громадська думка долає складний шлях розвитку. Можна говорити про думку, що виникає, формується та функціонує. На етапі *виникнення* знання про нове явище ситуації співставляються з власним інтересом та інтересом інших спільнот, тобто відбувається ідентифікація себе з соціальною спільнотою. На етапі *формування* діють механізми спілкування, зіткнення різних суджень, думок; у боротьбі виникають єдині спільні позиції. На етапі *функціонування* громадська думка орієнтує, регулює, диктує певну поведінку. При цьому функціонуюча думка може мати різні рівні та виступати у вигляді особливого роду суджень, позицій та практичного відношення. Особливо важливе останнє. Значення вольового моменту очевидне, якщо звернутися до конкретного прикладу. В період обговорення проблем реформи школи батьків запитали, чи схвалюють вони пропозиції про розширення прийому до професійно-технічних училищ. 76% схвалили пропозицію про значне розширення прийому. Разом з тим, лише 36% виявили готовність направити до ПТУ своїх дітей, тобто фактично у батьків школярів не сформувалося позитивної громадської думки щодо ПТУ. В процесі вивчення соціальної активності було виявлено, що студенти і молоді спеціалісти, високо оцінюючи моральні якості, не виявляли, разом з тим, готовності активно включатися до боротьби з їхніми порушеннями. Соціологи справедливо розглядали відсутність вольового компоненту як показника відсутності активної позиції. Вольовий компонент перетворює громадську думку на духовно-практичне ставлення, реальну суспільну силу, що спонукає до певних дій.

Громадська думка — це не лише оцінювальні судження, позиції, але й інститут суспільства, котрий виражає волю мас, бере участь в управлінні суспільством.

Перед дослідником громадської думки перш за все постає завдання фіксації наявності громадської думки. Які ж показники факту її існування? Зі сказаного раніше виходить, що повинна фіксуватися вербальна реакція багатьох індивідів. Одержана інформація має свідчити, що є елементи знання й розуміння цінності об'єкту, зафіксована готовність до дії.

Американський соціолог Оллпорт, створюючи теорію ідентифікації громадської думки в умовах емпіричних досліджень, пропонує цілу низку показників, які свідчать, що громадська думка — це скоріше актуальне прагнення до вдосконалення чи попередження будь-чого, а не вияв тривалих диспозицій поведінки, що відрізняє громадську думку від норми та переконань.

Громадська думка виконує цілий ряд функцій, у тому числі оцінювальну, орієнтуючу, виховну, регулятивну, функцію соціального контролю та функцію регламентації. Всі вони є моментами основної функції регулювання. Громадська думка впливає не лише своєю оцінкою, а й визнанням певної цінності, яку вона містить. Вона орієнтує, виробляє установку на формування певних якостей, лінії поведінки, тобто її ідеологічний вплив має виховний заряд. Разом з тим, вона підтримує одні види відносин, соціальні механізми і відкидає інші, регулюючи тим самим поведінку великих мас людей. У цьому плані можна говорити про захисну, директивну функцію, і всі ці функції тісно пов'язані між собою.

При вивченні громадської думки важливим завданням є вимір рівня її соціальної зрілості. Громадська думка набуває зрілості як функціонуюче утворення, долаючи складний шлях розвитку. В кінцевому підсумку соціальна зрілість визначається тим, наскільки глибоко громадська думка виражає інтереси спільнот, тенденції прогресивного розвитку суспільства. В літературі пропонуються різні набори показників зрілості. Та справа не в повноті переліку. Важливо визначити критерій який допомагає відбирати показники. Таким критерієм є глибина та повнота реалізації функцій громадської думки. Він вимагає перш за все таких показників, котрі дозволяють судити про характер та вагомість думки, її стабільність, інтенсивність, поширеність.

1-м показником виступає соціальна спрямованість. Думки за соціальною спрямованістю можуть бути передовими і відсталими, консервативними і новаторськими, позитивними й негативними і т. п. 2-й показник — компетентність, 3-й — інтенсивність (відбиває рівень зацікавленості, переконаності, наполегливості у відстоюванні позицій), 4-й — стабільність, 5-й — поширеність, 6-й — результативність.

2. Підготовка соціологічного дослідження, його основні документи.

Будь-яке соціологічне дослідження включає V етапів: I. Підготовку до дослідження. II. Збір первинної соціологічної інформації. III. Підготовку даних для аналізу, їх обробку. IV. Науковий аналіз результатів, формулювання висновків і рекомендацій. V. Практичне впровадження результатів соціологічного дослідження.

На етапі підготовки соціологічного дослідження слід потурбуватися про надійність теоретичної основи дослідження (вибір теми, її наукове обґрунтування), про логіку і методику збору інформації компетентними людьми, про матеріально-технічне забезпечення дослідження і оперативне вирішення всіх його питань. Слід зважити також на те, який вид дослідження буде проводитись. За метою розрізняють: фундаментальні, прикладні соціологічні дослідження; за строками (довгострокові, середньострокові, короткострокові і експрес дослідження); за фінансуванням – держбюджетні, госпрозрахункові; за частотою проведення: разові (точкові) і повторні; за глибиною аналізу соціальних явищ вони поділяються: а) розвідувальне (зондажне, пілотажне) – просте експрес-опитування для одержання оперативної соціологічної інформації, для перевірки «значимості» проблеми, якості інструментарію і кваліфікації членів робочої групи; б) інформаційно-описове – для отримання відносно цілісного уявлення про явища, їх структурні елементи, параметри; в) аналітичне – визначає не тільки структурну побудову явищ, але і їх причини, напрям і тенденції змін.

На етапі підготовки соціологічного дослідження розробляються програма, робочий план дослідження і допоміжні його матеріали. Важливим, стратегічним теоретичним документом соціологічного дослідження, всебічним обґрунтуванням методологічних підходів і методичних засобів вивчення соціальних явищ є програма дослідження. Вона складається з двох частин: 1) методологічна (теоретична) частина (зазначаються головна проблема, об'єкт і предмет, мета і основні завдання дослідження, категоріальний апарат, гіпотези); 2) методична (прикладна, процедурна) частина визначає вибірку респондентів, методи збору інформації, схему опрацювання даних.

Робочий план є головним дороговказом, організаційним документом соціологічного дослідження, де зазначаються основні його технічні заходи на всіх етапах дослідження (обговорення, затвердження документів, підготовка робочих груп, проведення пробного пілотажного дослідження, вся діяльність, пов'язана зі збором інформації, її обробкою і аналізом, підготовкою звіту), дати їх проведення і виконавці. Також на етапі підготовки дослідження розробляються такі допоміжні матеріали, як бланки інтерв'ю і анкет, інструкції (анкетерам, інтерв'юерам, по програмуванню анкет...), картки

вибірок (де, коли, скільки і яких респондентів слід опитати), кошторис дослідження.

3. Методи збору соціологічної інформації.

Основними методами збору первинної соціологічної інформації є: а) спостереження за соціальними явищами; б) експеримент (соціальний); в) аналіз документації; г) опитування.

Спостереження у соціології відрізняється тим, що проводиться за конкретною програмою і буває: прямим і повторним, відкритим і прихованим, безпосереднім і через посередників, стандартизованим і нестандартизованим. Пряме і безпосереднє відображення соціальних подій дослідником є важливою перевагою соціальних спостережень. Основними проблемами даного методу є постійна зміна спостерігаємих явищ, їх обмежена кількість, великі затрати часу для одержання об'єктивних даних, а сам факт спостереження може викликати суб'єктивні зміни у соціальній поведінці об'єкту спостережень.

Соціальний експеримент (природний або лабораторний, з контрольною і експериментальними групами) це метод планових, цілеспрямованих змін соціальної дійсності (конкретно в експериментальних групах), внаслідок чого підтверджуються або спростовуються попередні гіпотези.

Аналіз документів (словесних і письмових, офіційних і неофіційних і т.п.) – важливий метод збору інформації. Але при його застосуванні слід постійно зважати на важливий принцип: перевірки даних, фактів на їх точність, відповідність дійсності з допомогою джерелознавства, текстології, біографічного методу і контент-аналізу.

Опитування – специфічно-соціологічний (класичний) метод збору соціологічної інформації. Його різновидами є масове або вибіркове опитування (останнє пов'язане із проблемою забезпечення репрезентативності даних (тобто відповідності одержуваних відповідей думці загалу), але його перевагами перед масовим опитуванням є значно менші витрати часу і коштів на соціологічне дослідження. За формами опитування класифікують на усне (інтерв'ю), письмове (анкетування) опитування. Перевагами усного (розвідувального чи глибинного, стандартизованого чи нестандартизованого) опитування є відсутність пропусків у відповідях респондентів (особливо на головні питання), а також можливість отримання в момент інтерв'ювання додаткової інформації. Але даний метод пов'язаний з обмеженою кількістю опитуваних за певний час і особливими вимогами до кваліфікації інтерв'юєрів, що є його певними проблемами.

Письмове (поштове, пресове, телефонне, інтернетне, безпосереднє) опитування проводиться з допомогою спеціальних анкет. Будь-яка анкета характеризується наявністю її титульних даних: організації, від імені якої проводиться дане дослідження, назви документа, звернення до респондента, мети дослідження, вказівки щодо заповнення анкети, гарантії анонімності, «паспортички» – основних демографічних даних респондента (прізвище, якщо анкета не є анонімною, вік, стать, рід занять, тощо), дати заповнення, подяки за роботу. Щодо правил формулювання питань в анкеті, то вони повинні бути короткими, змістовними і зрозумілими, різноманітними за постановкою, стосуватися теми дослідження і виключати непорозуміння, звороти і слова навіюваної дії. За кількістю питань в анкеті слід зважати на принцип оптимальності (для відповіді на них респондент повинен витратити не більше 45 ± 15 хв.), головні питання краще зосереджувати всередині. Слід продумувати розміщення питань, таблиць, графіку і шрифти їх оформлення. Взагалі питання за змістом бувають: про знання, факти, погляди респондентів, мотиви їх поведінки, а за формою – прямі і непрямі, а за функціями – допоміжні (контактні, буферні, фільтри, контрольні) і основні. Основні питання анкети безпосередньо стосуються теми соціологічного дослідження і поділяються на відкриті (коли залишається місце для вільної відповіді опитуваного), закриті (причому варіант альтернативного закритого питання передбачає наявність двох протилежних варіантів відповіді: „так” чи „ні”, а варіант неальтернативного закритого питання передбачає більше таких можливих варіантів), і напівзакритими (поєднання відкритого і неальтернативного закритого питань). Окрім лінійного оформлення питань в анкетах, в останній час широке розповсюдження отримали табличні питання-шкали та питання-ранги. Перевагами анкетування є забезпечення анонімності (об’єктивності) у роботі респондентів, велика кількість опитаних за визначений час, більший обсяг даних для соціологічного аналізу. Але при анкетуванні можливе неповне повернення анкет, відсутність відповідей на всі (у тому числі і на головні) питання, прояв елементів нечесності, несаможиттєвості і підтасовок.

4. Обробка, узагальнення і пояснення результатів соціологічного дослідження

Яким би методом і скільки забагато соціологічної інформації ми б не здобули, сама по собі вона ще не дає узагальнених висновків, не дозволяє прослідкувати тенденції, перевірити гіпотези, тобто вирішити головні завдання програми дослідження. Тому, щоб дана первинна соціологічна інформація розпочала активно працювати, її слід обробити, узагальнити,

проаналізувати і науково інтерпретувати (пояснити), виробити рекомендації для практичних змін ситуації.

Обробка соціологічної інформації проводиться на двох стадіях: попередньої і безпосередньої. При попередній стадії проводиться перевірка інструментарію (анкет) на точність, грамотність і повноту заповнення (редагування) і програмування (відповідно до вимог окремої інструкції) всіх питань і варіантів відповідей на них, після чого первинна соціологічна інформація одержує статус соціологічних даних.

На стадії безпосередньої обробки соціологічними даними вже оперують за допомогою електронно-обчислювальної техніки (сканування кодованих даних, сортування, введення інформації у пам'ять ЕОМ), або вручну (при допомозі системної фіксації всіх відповідей респондентів з кожного питання у спеціальних таблицях). Після обробки соціологічні дані узагальнюються (проводиться групування відповідей респондентів за ознаками віку, статі, професії, позитивності чи негативності оцінок; результати групування наочно оформляються у вигляді таблиць, графіків, діаграм, гістограм). Пояснення узагальнених показників передбачає висвітлення взаємозв'язків всіх їх ознак, уточнення відповідності отриманих даних гіпотезам, виключення несуттєвих характеристик і конкретну інтерпретацію одержаних даних, тобто пояснення того, як їх слід розуміти.

Завершальним документом соціологічного дослідження є звіт, у якому зазначаються предмет, мета, методи і всі заходи, проведені на шляху дослідження, гіпотези і їх підтвердження або спростування, додаються всі документи дослідження, результати обробки і узагальнення даних, фіксуються висновки, а також практичні рекомендації стосовно того, що і як слід удосконалити, виходячи із результатів дослідження і, що вивчити додатково. Дані соціологічного дослідження відображаються у наукових доповідях, публікаціях, дисертаціях, засобах масової інформації, оформляються як банк даних у відповідних технічних системах.